

ÕPPUSE ZAPAD 2017 INFORMATSIOONILINE ASPEKT¹

Yevhen Mahda

1. Üldine kontekst: info roll sõjas

Sõjategevuse informatsioonilist komponenti on lisaks hübriidsõja doktriini ametliku autori Valeri Gerassimovi tekstile² nii praegusest kui ka ajaloolisest perspektiivist ukraina-, inglise-³ ja venekeelses erialakirjanduses juba piisavalt analüüsitud. Kordan üle mõned teesid, mis aitavad mõista selle komponendi olulisust mitte ainult otsese vastasseisu, vaid ka sõjalise õppuse puhul.

Tänapäevases maailmas jõuab info tarbijani sageli ilma viiteta algallikale. Sotsiaalmeedia kasutamise ja nn Twitteri efekti tõttu lühenevad tekstid maksimaalselt ning stimuleerivad jõuliste pealkirjade panemist, et tugevdada fotode ja videote mõju. Efekt tuleb saavutada lühidalt, aga emotsionaalselt ja tähenduslikult, nii et see kõnetaks lugejat. Isegi kui kasutaja avastab väikese pettuse, pole selles midagi hirmsat.

¹ Vene keelest tõlkinud Vladimir Sazonov ja Sirje Kupp-Sazonov.

² **Арзумян, Р.** 2015. Стратегия иррегулярной войны: теория и практика применения. Москва, Центр стратегических оценок и прогнозов; **Арзумян, Р.** 2011. Определение войны в 21 веке. Москва, Центр стратегических оценок и прогнозов; **Цыганков, П.** (ред.) 2015. «Гибридные войны» в хаотизирующемся мире XXI века. Москва: Изд-во Московского университета; **Ланцов, С. А.** 2015. Гибридные войны как предмет теоретических дискуссий. – Политическая экспертиза: ПОЛИТЭКС, № 2, с. 209–211.

³ **Brister, P.; Natter, W.; Tornes, R.** 2011. Hybrid Warfare and Transnational Threats: Perspectives from an Era of Persistent Conflict. NY: Council for Emerging National Security Threats; **Fleming, B.** 2011. The Hybrid Threat Concept: Contemporary War, Military Planning and the Advent of Unrestricted Operational Art. Fort Leavenworth, KA: U.S. Army Command and General Staff College; **Hoffman, F.** 2009a. Hybrid Warfare and Challenges. – Joint Force Quarterly, No. 52, pp. 34–39; **Hoffman, F.** 2009b. Hybrid vs. Compound War: The Janus Choice, Defining Today's Multifaceted Conflict. – Armed Forces Journal International, Vol. 146, Issue 8, pp. 6–12; **Murray, Williamson; Mansoor, Peter R.** (eds.) 2012. Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present Cambridge University Press; **Головченко, В.; Дорошко, М.** 2016. Гібридна війна Росії проти України: історико-політичне дослідження. Київ. Ніка-Центр; **Рушенко, І.** 2015. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога. Харків.

Uus meedianähtus on seegi, et tänu tehnoloogiale saab teatud infot edastada kindlal (sh poliitilisel) eesmärgil konkreetsele inimesele, lähtudes tema huvidest ja veendumustest. Selle põhimõtte tõhusust tõestati juba USA presidendivalmistel 2016. aastal.⁴ Sotsiaalmeedia näitas oma arvestatavat mõju auditooriumile ja asendas paljudel juhtudel ametlikku meediat, mis oli varem olnud vahendaja poliitiku ja ühiskonna vahel. Donald Trumpi valimisstaap kasutas seda võtet nende inimeste puhul, kellel polnud veel kindlat presidendikandidaadi eelistust. Reklaam oli mõeldud erinevatele sihtauditooriumitele ning sellel oli suurem mõju. Reklaami kasutati sotsiaalmeedias ka selleks, et olukorda destabiliseerida ja ühiskonnas vaenulikkust suurendada.

Riigi infojulgeolekut saab mõjutada kahel moel: tehnoloogiliselt ja otsustusprotsessipõhiselt. Esimesed mõjutamisvõtted puudutavad info ja andmete juhtimissüsteeme ning need töötavad välja IT- ja juhtimisspetsialistid. Teine mõjutamistegevus on suunatud inimesele ja ühiskonnale ning seda analüüsivad näiteks sotsioloogid, politoloogid, filosoofid ning kaitse- ja julgeolekuasjatundjad.⁵

Selles artiklis vaadeldakse teist mõjutamise viisi, mis avaldab mõju inimese ja ühiskonna otsustusvõimele ning emotsionaalsele ja psühholoogilisele seisundile. Just sellist mõjutamist kasutati õppuse Zapad 2017 raames.

Venemaa püstitas endale õppuse inforindel järgmised eesmärgid: 1) külvata hirmu ja paanikat lääneriikides ja Ukrainas; 2) võimalikult palju lõhestada ühiskonna arvamust õppuse kohta; 3) katsetada Valgevene informatsioonilist juhitavust ja sõltuvust ning näidata veenvalt selle ulatust; 4) konsolideerida Venemaal ühiskondlikku arvamust kahe põhisõnumiga (meie oleme tugevad ja meid kardetakse, aga tegelikult on Venemaa rahumeelne riik).

Artiklis näidatakse ja analüüsitakse seda, kuidas ja milliste vahenditega saavutas Venemaa enda püstitatud eesmärgid õppuse eel, ajal ja järel. Peamiste vahenditena, mida allpool analüüsitakse, kasutati infosõnumeid (sh sotsiaalmeedias), analüütilisi tekste (ka Venemaa tellimusel kirjutatud), poliitikute sõnavõtte ja infotulva. Analüüsitud materjal pärineb Vene

⁴ **Ruddock, A.** 2017. Exploring Media Research: Theories, Practice, and Purpose. SAGE; **Mirzoeff, N.** 2016. How Donald Trump Broke the Media. – The Huffington Post, 07.03.2017. <https://www.huffingtonpost.com/the-conversation-us/how-donald-trump-broke-the_b_9401410.html> (20.07.2018).

⁵ **Льяшов, О. А.; Мезенцева, Н. Б.** 2011. Роль і місце розвідки в інформаційному протидіянні. – Наука і оборона, № 3, с. 27–39.

Kaitseministeeriumi ametlikult Twitteri kontolt ning populaarsetest info- ja analüütilistest allikatest, mis mõjutavad ühiskondlikku arvamust (või vähemalt seda osa Venemaa auditooriumist, mis kuulub mõtleva intellektuaalse eliidi hulka).⁶

2. Õppuse kontekst

Zapadi juured ulatuvad nõukogude minevikku. Varem viidi sama õppust läbi 1973., 1977., 1981., 1984. ja 1985. aastal. Seejärel algas perestroika, NSV Liit lagunes ning õppuse korraldamine taastati alles 1999. aastal.

Praegu on Zapad saanud traditsiooniks ning õppus toimub kord nelja aasta jooksul Venemaa ja Valgevene territooriumil. Zapadit hakati korrapäraselt pidama alates 2009. aastast, kui kahe riigi presidendid Dmitri Medvedev ja Aljaksandr Lukašenka külastasid manöövreid ja otsustasid muuta need regulaarseteks.

2009., 2013. ja 2017. aastal peeti õppus Valgevene polügoonidel. Tavaliselt hõlmavad manöövrid Vene armee õppust laial alal lääne sõjaväeringkonnas (alates Leningradi oblastist kuni Musta mere rannikuni).⁷ Ilmselt on Zapad osa strateegiast, millega toetatakse informatsiooniliselt Venemaa ja Valgevene liitriigi ideed, kuna selles valdkonnas pole peaaegu mingeid reaalseid saavutusi.

Vaatamata agressiivse retoorika tugevnemisele ja isegi avalikule agressioonile Gruusia vastu augustis 2008 (Zapad algas küll ligi aasta hiljem, aga Gruusiasse tungimisele eelnes Vene relvajõudude lõuna sõjaväeringkonna juulikuine õppus Kavkaz 2008) ei ole Zapadi informatsioonilist toetamist varem infosõja kontekstis hinnatud. Igal juhul ei ulatunud Venemaa propaganda Baltimaadest ja Poolast kaugemale.

2009. aasta õppuse ajal ilmnesid murettekitavad vahejuhtumid, mis oleksid võinud muuta õppuse tajumise vaatenurka ja andnud põhjust vaadelda seda Vene ähvardusena. Näiteks oli Zapad 2009 ajal lähenenud Vene elektroonilise luure lennuk A-50 Eesti piirile ja toona Baltimaade õhuruumi

⁶ Üksikasjalikumad teavet massimeedia, sh sotsiaalmeedia allikate populaarsuse kohta vt **Волков, Д.; Гончаров, С.** 2017. Российский медиаландшафт: основные тенденции использования СМИ – 2017. – Левада-центр, 22.08.2017. <<https://www.levada.ru/2017/08/22/16440/>> (20.07.2018).

⁷ **Шрайбман, А.** 2017. «Запад-2017». Кто выиграет от российско-белорусских учений. – Московский Центр Карнеги, 05.09.2017. <<https://carnegie.ru/commentary/72993>> (20.06.2018). [**Шрайбман** 2017]

patrullinud Saksamaa lennukid jõudsid selleni. Situatsioon teravnes, kui ühelt poolt lähenesid Vene hävitajad Su-27 ja teiselt poolt Soome hävitajad F-18. Konflikti õnnestus aga vältida: kolme riigi lennukid pöördusid tagasi Balti riikide kohal olevasse rahvusvahelisse õhuruumi ja lendasid laiali.⁸

Pole ka ime, et just Balti riigid ja Poola väljendasid murelikkust õppuse stsenaariumi pärast: kavas oli kasutada terroriohu maha surumiseks ründesõjatehnikat, mida pidi toetatama nende maade territooriumitelt, ning korraldada samal ajal dessantvägede maabumine Kaliningradi oblastis.⁹

Kuigi see intsident ei muutnud õppuse üldist tajumist, olid ärevuse ja hirmu seemned siiski külvatud. Seega võib vahejuhtumit vaadelda õppuse ettevalmistamise kontekstis omamoodi lakmuspaberina: infosõja üks eesmärk on levitada hirmu, paanikat ja ebakindlust.

14.–20. septembril 2017 toimunud õppuse stsenaarium on andnud veelgi rohkem põhjust rahutuseks, kuigi ka huumoriks: Valgevene territooriumile ja Kaliningradi oblastisse pidid tungima äärmusrühmitused, kes kavatsesid korraldada terroriakte ja mõlemat riiki destabiliseerida. Ekstremiste pidi õhutsi ja meritsi varustatama materiaalse ja tehnilise abiga, relvastuse ning sõjatehnikaga. Vene ja Valgevene vägesid ootas vastasseis väljamõeldud riikidega: Vesbaaria, Lubeenia ja Veišnooriaga. Kaks esimest olevat asunud Poola, Leedu ja Läti aladel ning Veišnooria Lääne-Valgevenes.¹⁰ Zapad 2017 stsenaariumi (Veišnooria – Latgale) elemente oli juba katsetatud Vene info-ruumis, selleks et hoida päevakorras Balti riikide venekeelsete elanike kaitsmise probleemi.¹¹

Analüütikud mittetulundusühingust InformNapalm (tegu on vabatahtlike projektiga, mis lükati käima 2014. aastal, informeerimaks rahvusvahelist üldsust Venemaa agressioonist Ukraina vastu) on esile toonud hulga tegureid, mis mõjutasid 2017. aasta õppuse tausta. Kõik need on tingitud Venemaa Ukraina-vastasest agressioonist: Prantsuse presidendi Emmanuel Macroni otsesed süüdistused; Vladimir Putini ja Donald Trumpi tulemusetud vestlused

⁸ **Гончаренко, Р.** 2011. Танго на «Фантомах»: немецкие истребители в небе Балтии. – Deutsche Welle, 15.04.2011.

<<http://p.dw.com/p/10tj6>> (20.06.2018).

⁹ **Шрайбман** 2017.

¹⁰ Neist väljamõeldud riikidest muutus Veišnooria meemiks ja hakkas elama oma elu: sellele tekksid lipp, vapp, hümn, pass, Twitteri konto ja isegi kujutletavad piirid.

¹¹ **Ильяш, И.** 2017. Итоги «Запада-2017». Прошла ли Беларусь проверку? – LB.ua, 22.09.2017.

<https://lb.ua/world/2017/09/22/377227_itogi_zapada2017_proshla_li.html> (20.06.2018).

[Ильяш 2017]

G20 tippkohtumisel; Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni Parlamentaarse Assamblee suvise istungjärgu karm resolutsioon; Donbassi konflikti järjekordne kuumenemine; USA Venemaa-vastaste sanktsioonide tugevdamine; Venemaa faktiline tunnistamine agressorriigiks ning Valgevene ebaselge ja kahepalgeline poliitika Ukraina suhtes, mis väljendus selles, et Valgevene linnas Gomelis röövisid Vene eriteenistused Ukraina kodaniku Pavlo Gribi. Need pole kaugeltki kõik tegurid, mille tõttu pöörati teravdatud tähelepanu isegi väiksema mahuga tegevusele, mis ei kuulunud õppuse raamesse. Ärevust suurendas ka Minski oskamatus (mittevalmidus või soovimatus) korralikult suhelda teiste huvitatud osapooltega.

Lõppkokkuvõttes löid Ukraina ja lääneriigid Euroopa informatsiooninarratiivid, mis olid üles ehitatud Venemaast tuleneda võiva ohu põhjal. Need narratiivid olid järgmised:

- 1) õppuse läbipaistmatus toob kaasa Valgevene aladelt sissetungiohu naaberriikidesse (Ukrainasse ja Balti riikidesse);
- 2) Venemaa sõjalise kontingendi paigutamine Valgevene territooriumile tähendab Valgevene leebet okupeerimist ja Valgevene sõltumatus kadu rahvusvahelisel areenil.¹²

Näiteks NATO peasekretär Jens Stoltenberg märkis, et „on alust arvata, et kaasatakse palju rohkem sõjaväelasi kui ametlikult on teada antud“. USA maavägede ülem Euroopas kindralleitnant Ben Hodges kasutas aga sellega seoses väljendit Trooja hobune. „Inimesed on murelikud, et tegu on Trooja hobusega. Nad ütlevad: „Me lihtsalt korraldame õppust“, aga pärast paigutatakse äkki kõik need inimesed ja jõud ümber hoopis teises suunas,“ ütles Hodges Reutersile 21. juulil 2017.¹³

Ukraina Rahvusliku Julgeoleku- ja Kaitsenõukogu sekretär Oleksandr Turtšõnov pööras tähelepanu sellele, et Zapad 2017 on kõige mastaapsem õppus Venemaa Föderatsiooni ajaloos: tema sõnul on tegelikult õppuse

¹² Громаков, Д. 2017. Учения «Запад-2017»: о чем кричит Запад, почему не слышит Минск и о чем молчит Кремль. – InformNapalm, 18.09.2017. <<http://informnapalm.org/40180-zapad2017/>> (20.06.2018).

¹³ Райда, Т. 2017. Учения в Беларуси «Запад-2017»: почему Украина и страны Запада говорят о военной угрозе со стороны России. – Гордон, 14.08.2017. <<http://gordonua.com/publications/ucheniya-v-belarusi-zapad-2017-pochemu-ukraina-i-strany-zapada-govoryat-o-voennoy-ugroze-so-storony-rossii-202343.html>> (20.06.2018). [Райда 2017]

kaasatud hinnanguliselt 230–240 000 inimest, rohkem kui 10 000 ühikut sõjatehnikat, ligi 100 õhusõidukit ning pea 40 (allvee)laeva.¹⁴

Nagu oligi oodata, kõlas sarnane retoorika ka Poola sõjaväelaste suust. Kindral Roman Polko ütles intervjuus väljaandele Wprost.pl, et Zapad 2017 eesmärk on psühholoogiliselt hirmutada Läänt, Vladimir Putin aga „dikteerib tingimusi infosõja rindel. Putini propaganda kasutab õppust infosõjas, selleks, et näidata oma ettearvamatus ja kohutada Läänt [...]. Me ei pea alluma propagandamasinale, millele antakse hoogu juurde. Tasub märkida, et iga kord, kui Putin korraldab õppuse ja tehnikat saadetakse näiteks Kaliningradi oblastisse, annab ta sellest valjusti teada, kuigi seda teavet võiks varjata. Ta tahab, et kõik märkaksid ja kardaksid seda“.¹⁵

Tollase Poola välisministri Witold Waszczykowski nägemus oli sama-sugune. „Me vaatame ja jälgime seda tähelepanelikult ja suure murelikkusega, kuna kahe viimase õppuse stsenaarium oli Poola jaoks veidi hirmutav: osa stsenaariumist nägi ette sõjalise tuumarünnaku Varssavi vastu. Me valmistume septembris õppust jälgima, kui me just ei võta kasutusele mõnda erakorralist meetet,“ ütles Waszczykowski intervjuus Vene uudisteagentuurile RIA Novosti 6. augustil 2017.¹⁶

Soome kaitseminister rääkis otsesõnu ohu informatsioonilisest komponendist. „Lääneriigid neelasid elussööda alla,“ märkis Jussi Niinistö.¹⁷

3. Enne õppust kasutatud informatsioonilise agressiooni vahendid

Seega algas õppusega seotud infovastasseis ammu enne õppuse enda algust. Seda on muu hulgas näha ka Vene Kaitseministeeriumi ametlikult Twitteri kontolt.

¹⁴ Учения Запад-2017: Российские войска в Белоруссии и страхи Запада 2017. – 112. ua, 14.09.2017. <<https://112.ua/glavnye-novosti/ucheniya-zapad-2017-kakie-voyska-rossiya-styanet-v-belorussiyu-407642.html>> (20.06.2018).

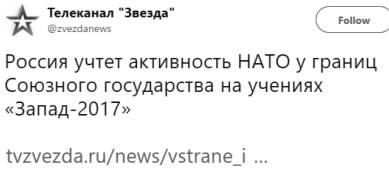
¹⁵ Grzegorzcyk, Ł. 2017. Gen. Polko z niepokojem o manewrach Zapad'17. „Scenariusze są agresywne. Zakładają wkroczenie do państw NATO“. – Wprost, 11.09.2017. <<https://www.wprost.pl/tylko-u-nas/10075032/gen-polko-z-niepokojem-o-manewrach-zapad17-scenariusze-sa-agresywne-zakladaja-wkroczenie-do-panstw-nato.html>> (20.06.2018).

¹⁶ Раїда 2017.

¹⁷ Bershidsky, L. 2017. The Zapad Military Exercise Reveals Putin's Fear. – Bloomberg, 15.09.2017. <<https://www.bloomberg.com/view/articles/2017-09-15/the-zapad-military-exercise-reveals-putin-s-fear>> (20.06.2018).

Juba 2015. ja 2016. aastal, mil õppuse alguseni oli veel kaua aega, kasutati vastavat teemaviidet ja valmistati ette infovälja. Twitteri säutsude tonaalsus muutus järjest ähvardavamaks. Sellise ettevalmistuse eesmärk saab selgeks siis, kui meenutame, et Venemaa Lääne-vastase infosõja üks sihte on külvata hirmu, paanikat ja ebakindlust.

3:46 AM - 2 Nov 2016

mastaapi ja iseloomu puudutavaid sõnumeid ning soodustas lahkkelide suurenemist uute ja vanade ELi liikmesriikide vahel, sõites eeldatava venevastase hüsteeria lainel, mille olid tekitanud just uued liikmesriigid. Tõenäoliselt kasutati õppust NATO (ja USA) ning ka Ukraina infopoliitika olulise elemendina, et vastata Vene propagandamasinale. Ukrainast tulnud sõnumid, millega löödi häirekella, võrdsustati Lääne poliitikute sarnaste väljaütlemistega, nagu juba nägime eespool.¹⁹

Zapad 2017 on Venemaa ja NATO vahelise infosõja keskmes. Infosõda algas 2016. aasta novembris, kui oli saanud avalikuks Vene Kaitseministeeriumi plaan suurendada Vene-Valgevene sõjalisi raudteevõidusid 2017. aastal.¹⁸

Algusest peale raamis Venemaa õppuse ettevalmistusi ühelt poolt sõnumitega, millega taheti hirmutada laiemat üldsust Valgevene ja Venemaa piiririikides. Neid sõnumeid edastati peamiselt Valgevene ja Ukraina meedia kaudu. Teiselt poolt aga salgas Venemaa järjest maha sõjalise ohu

¹⁸ Wilk, A. 2017. The Zapad-2017 Exercises: The Information War (for Now). – Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 04.09.2017.

<<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2017-09-04/zapad-2017-exercises-information-war-now>> (20.06.2018).

¹⁹ *Ibid.*

Näib, et selliseid loomulikke hirme kasutati informatsioonilises vastasseisus olukorra viimiseks absurdini, mille kaudu provotseeriti paanikat Ukraina ühiskonnas. Mõned sõnavõtjad õhutasid ise paanikat, tuues arvatavasti kasu Moskvale. Gruusia endine president ja Odessa oblasti endine kuberner Mihheil Saakašvili rääkis isegi okupatsioonist. „Ma arvan, et Venemaa kavatses Valgevene okupeerida ja annekteerida,“ ütles ta intervjuus BNSile.²⁰

Selleks, et õppust tajutaks Läänes Kremli soovitud viisil, puhuti kõik Zapadiga seotud teemad (sh Lääne) meedias suureks, kusjuures sageli tekitati teadlikult hüsteeriat.²¹ Paanika esile kutsumine andis venemeelsetele asjatundjatele võimaluse luua ühemõtteline narratiiv: Venemaast läänes elavad ainult paanitsejad.

Lisaks kartuste viimisele absurdse paanikani said vastasseisu vahendiks tekstid, milles viidi rõhuasetus Venemaalt ja selle poliitikalt Valgevene konfrontatsioonile USA ja ELiga. Samuti rõhutati näilist kaksikmoraali Venemaa suhtes.

Nende järelduste kinnitamiseks sobivad järgmised tuntud Valgevene ajakirjaniku Artjom Šraibmani sõnavõttud, mida on regulaarselt avaldatud mõjukates väljaannetes (antud juhul Moskva Carnegie Keskuse kodulehel).

*Minsk ja Moskva lükkavad muidugi kõik taolised kahtlused ümber. Selliste foobiate põhjused on pinnapealsed. Need tulevad umbusaldusest, mis on pärast kolme aastat kogu Läänega kestnud vastasseisu saavutanud Krimmi-järgse Venemaa suhtes kriitilise taseme. Asi pole isegi mitte niivõrd konfliktis endas, kuivõrd pidevas poliitilises pettetegevuses, mida Venemaa kasutab iga kord eskalatsiooni jätkamiseks. Umbusaldus annab isegi rutiinse õppuse puhul alust kahtlusteks, mida teistsugusel ajal oleks peetud paranoilisteks. Näiteks korraldas NATO eelmisel aastal Poolas õppuse Anaconda, millel oli osalejaid 2,5 korda rohkem kui 2017. aastal Zapadil, ja üldiselt mitte keegi ei pahandanud selle peale.*²²

Šraibman arvas, et põhjus ei peitu üldsegi Kremli agressiivses poliitikas. „Sellise retoorilise tausta katalüsaator on konkurents Washingtoni tähelepanu pärast [...]. Hirmutamise töötab: Venemaa-Valgevene õppuse ajaks paigutab

²⁰ Райда 2017.

²¹ Федык, И. 2017. Российско-белорусские военные учения «Запад-2017» как черная метка для Запада. – Донбасс информационный, 13.10.2017. <<http://www.donbass-info.com/content/view/36978/36989/>> (20.06.2018).

²² Шрайбман 2017.

USA Leetu kaks korda rohkem hävitajaid kui tavaliselt ja Eesti võtab vastu uue NATO kontingendi.²³

Šraibman esitas oma tekstis loogilised argumendid selle kohta, kui ebasoodne oleks interventsioon ja õppuse kava rikkumine, pakkudes lugejale iseloomulikku näidet infovõitluse loogikast.

Isegi Vladimir Putini jaoks, kelle armastatud taktika on tekitada oponentidele ootamatuid probleeme, oleks õppuse Zapad 2017 kasutamine sõjaliseks provokatsiooniks üks kõige veidramaid samme ja seda mitmel põhjusel. Viimastel aastatel on Kreml rakendanud sõjalist jõudu esiteks siis, kui sellisel sammul on ilmselge eesmärk, ja teiseks siis, kui sellise otsuse riskid on Vene eliidi jaoks väiksemad kui riskid, mis kaasnevad sõjalise jõu kasutamisest loobumisega. Millist eesmärki aitab Venemaal saavutada Valgevenes peetava õppuse väljakuulutatud stsenaariumi rikkumine? Kas eesmärk on tuua oma väed NATO piiridele lähemale? Ja mis saab edasi? Kas rünnata Poolat või Leedut idast või Ukrainat põhjast? Milline oht ähvardab selles piirkonnas Venemaad, et selle nivelleerimiseks tasub niimoodi riskida? Nendele küsimustele ei ole vastust.²⁴

Samas apelleeris Šraibman ka Valgevene näilistele pingutustele lõpetada konflikt Ida-Ukrainas.

Raskustega väljateenitud rahusobitaja staatus Ukraina konfliktis ja kannatustega saavutatud suhete soojenemine ELi ja USaga – selleni on Valgevene jõudnud Venemaast eemaldumise ning Moskva konfliktide suhtes ülejäänud maailma poolt oodatust palju neutraalsema seisukoha võtmise tagajärjel. Just seetõttu ei ole Lukašenka ametlikult tunnustanud Krimmi liitmist Venemaa Föderatsiooniga ja on loobunud Vene lennubaasi rajamisest Valgevenes.²⁵

Samuti pakub huvi üks dialektiline tekst: välisanalüütikute arvamuste ülevaade veebilehel Evrazija Ekspert.

Need, kes armastavad valada hõõguvasse konflikti õli juurde ja teha endale nime, ei jää asjast kõrvale. Lisaks propagandarindel võitlejatele ja Baltimaade poliitikutele on aga õppuse vastu huvi tundnud ka eksperdid ja analüütikud. Nende arvamus ei lange kaugeltki alati kokku Valgevene naaberriikides kõlavate avaldustega.²⁶

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Стефанович, Д. 2017. Так ли страшен «Запад-2017»? Обзор зарубежной аналитики. – Евразия Эксперт, 09.09.2017.

<http://eurasia.expert/tak-li-strashen-zapad-2017-obzor-zarubezhnoy-analitiki/> (20.06.2018).

Asjatundjatele, kes ei kirjelda õppusi murettekitavas toonis, tehakse hulgaliselt komplimente ja neid näidatakse usaldusväärsetena.

Portaali War On The Rocks jaoks valmistas tavapäraselt kvaliteetse materjali ette Michael Kofman, Meresõjanduse Analüüsi Keskuse (CNA) vanemteadur ja Wilsoni Keskuse Kennani Instituudi töötaja. Ta kutsub üles käsitlema õppust mitte ohuna, vaid võimalusena saada kasulikku infot nii Venemaa puhtsõjalise võime kohta kui ka sõjalis-poliitiliste lähenemise kohta strateegilise lahinguvõime vallas. Kofman arvab, et taoliste õppustega harjutatakse (ja, mis kõige olulisem, näidatakse) vastupanu osutamist, mis hõlmab kõrgtehnoloogilise vastase suhtes taktikalise tuumarelva kasutamist ja sõjategevuse lõpetamiseks piisava kahju tekitamist NATO riikidele (eelkõige USA-le). Täheldatakse, et hirm õppuse eeldatava stsenaariumi pärast (alliansi agressiivne tegevus Valgevene kui Venemaa liitlase vastu) on tervikuna tegelikkusest sama kaugel kui NATO ettevalmistuse analoogne lähtealus selles regioonis, st Vene oht Balti riikidele.²⁷

Kuigi Lääne analüütiliste artiklite toon oli pigem ärev, tehti portaalis nende seisukohtade põhjal täiesti vastupidiseid järeldusi ja üritati lugejaid rahustada: „Zapad 2017 ei kujuta endast ohtu, vaid pakub NATO-le võimaluse uurida Venemaa ja Valgevene suhtumist ühisarmeeaga korraldatavatesse kõrgtehnoloogilistesse operatsioonidesse.“²⁸

4. Õppuse ajal kasutatud informatsioonilise agressiooni vahendid

Õppuse ajal leidis aset rida sündmusi, mida võib pidada infosõja elementideks. Jutt käib eelkõige infotulvast, mille päästis valla Vene Kaitseministeerium õppuse esimestel tundidel.²⁹ 14. septembril 2017 kell 11 hommikul ilmus Vene Kaitseministeeriumi kodulehele info, et lääne sõjaväeringkonna 1. tankiarmee üksustele, mis paiknesid Moskva lähistel, anti häire ja nüüd liiguvad need Valgevene polügoonidele. Veel tund aega hiljem teatas Vene Kaitseministeerium, et häire on antud ka Pihkva, Ivanovo ja Tuula dessantvägedele.³⁰ Alles nelja tunni pärast anti ajakirjanikele teada, et Valgevene

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Мельничук, Т. 2017. Учения «Запад-2017»: пока война фейков. – Русская служба Би-би-си, 16.09.2017. <<https://www.bbc.com/russian/features-41290904>> (20.07.2018). [Мельничук 2017]

³⁰ Ильяш 2017.

Kaitseministeeriumi pressiteenistus lükkab need väited ümber: Venemaalt ei suundu Valgevenesse mitte mingisuguseid lisaüksusi ning kõik, kes pidid sinna liikuma, on juba kohal. Samas levisid sotsiaalmeedias sõnumid, et on vaja sõita venelasi vastu võtma, kontrollida piire jne.

See libauudis võis tõesti saada Lukašenka ja Putini konflikti katalüsaatoriks. Võib-olla kujutas see Valgevene liidri jaoks omamoodi hoiatust. Lukašenka ja Valgevene sõjaväelased sattusid tobedasse olukorda: neil ei olnud võimalust ohtlikule infole vastata.³¹

Valgevene Kaitseministeeriumi ametlik esindaja Vladimir Makarov teatas: „See ei tähenda mingit ohtu ei Valgevene ega teistele riikidele.“ Makarov oletas, et vastav teave sattus Vene Kaitseministeeriumi kodulehele ekslikult. Valgevene ajakirjanik Svetlana Kalinkina märkis, et informatsioonilises mõttes näitas õppus, et sõda on kaotatud ja pole vaja tulistada.³²

5. Õppuse järel kasutatud informatsioonilise agressiooni vahendid

Õppus lõppes ja selle ajal ei juhtunudki mastaapseid ootamatusi. Valgevenet ei annekteeritud, Ukraina või mõne teise riigi territooriumile ei tungitud. Valgevene oli kutsunud kohale 80 rahvusvahelist vaatlejat. Samas sai taas selgeks, kui suurel määral sõltub Valgevene Venemaast ja kuidas saab sõltuvat riiki kasutada agressori tööriistana. Seda näitavad ainuüksi väited selle kohta, et Venemaa võib kasutada Valgevene territooriumit sissetungiks Ukrainasse: jääb mulje, nagu iseseisval riigil polekski oma tahet ja hääleõigust ning selle territoorium pole sugugi sõltumatum kui mõni tavaline Venemaa oblast.³³

Valgevene president oli sunnitud kordama avaldust, et Valgevene territooriumist ei saa platsdarmi agressiooniks Ukraina vastu.³⁴

³¹ *Ibid.*

³² Мельничук 2017.

³³ РФ может использовать учения «Запад-2017» для прямой агрессии или диверсий 2017. – Укринформ, 27.03.2017. <<https://www.ukrinform.ru/rubric-politics/2201009-rf-mozet-ispolzovat-ucenia-zapad2017-dla-pramoj-agressii-ili-diversij-parubij.html>> (20.06.2018).

³⁴ Лукашенко заявил, что территория Беларуси не будет использоваться для агрессии против Украины 2017. – Главред, 21.07.2017. <<http://glavred.info/politika/lukashenko-zayavil-cto-territoriya-belarusi-ne-budet-ispolzovatsya-dlya-agressii-protiv-ukrainy-447910.html>> (20.06.2018).

Venemaa pinnal osalesid õppusel strateegilised raketiväed ning vahetult enne õppuse algust, 13. septembril 2017, katsetati kontinentidevahelist ballistilist raketti. Tõenäoliselt osales ühisõppusel palju rohkem sõjaväelasi, kui ametlikult teada anti. Näiteks Zapadi ametliku toimumise ajal korraldas Venemaa Läänemere laevastiku õppuse, millesse kaasati vaid ühe päeva jooksul veel 1000 inimest. Pärast Zapadi lõppu, kui Venemaa viis parasjagu vägesid Valgevenest välja, tõi Kreml aga Valgevenesse väikese hulga õhudeessantvaelasi, et korraldada ühine taktikaline õppus Valgevene erioperatsioonide vägedega.³⁵

Ukraina Relvajõudude kindralstaabi ülem Viktor Muženko teatas, et Venemaa jättis vaatamata lubadustele oma väed Valgevenesse ka pärast õppuse lõppu.³⁶

Vene vägede lõpliku väljaviimise probleem tegi murelikuks paljusid väljaandeid ja analüütikuid. Infosõja vahendite hulka kuulubki kuulujuttude ja paanilise meeoleolu levitamine. Selles kontekstis tuleb pähe võrdlus esimese humanitaarkonvoiga, mille Venemaa saatis Donbassi okupeeritud aladele augustis 2014. Toona kardeti loomulikult, et humanitaarkonvoi ei vea toiduaaineid ega ravimeid, vaid hoopis relvastust ja lahingumoonu. Uudistes jälgiti konvoi liikumist, terve riiki vaatas valgete veoautode kujutisi ja mõistatas, kuhu need siis lõpuks lähevad. Sellise tegevuse põhieesmärkideks võib pidada tähelepanu kõrvale juhtimist ja hirmu suurendamist.

Tekstide vool ei lõppenud aga ka pärast õppust. Venemaale oli kasulik jätkata „rahustavat teraapiat“ ning veelgi rohkem õhutada lääneriikide ja Ukraina ärevust. Nii avaldas Briti ajaleht *The Independent* Mary Dejevsky loo pealkirjaga „Venemaa oli NATO libauudiste sihtmärk“.³⁷ Tõsi, see artikkel ilmus alles õppuse järel. Loo põhisoõnum seisnes selles, et õppust ümbritses liiga suur paanika, midagi hirmsat ei juhtunud ega saanudki juhtuda. Sama tooni võtsid omaks isehakanud analüütikud, kes tootsid näiteks selliste pealkirjadega tekste: „Hüsteeria õppuse Zapad 2017 pärast: Lääne tagasilööki infosõjas“.³⁸

³⁵ Кириллова, К. 2017. Россия не оставит попыток давления на Беларусь – эксперт. – Крым.Реалии, 05.10.2017. <<https://ru.krymr.com/a/28775108.html>> (20.06.2018).

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Dejevsky, M. 2017. Russia Was the Target of Nato's Own Fake News. – *The Independent*, 22.09.2017. <<https://www.independent.co.uk/voices/russia-zapad-2017-putin-west-fake-news-us-world-war-three-ukraine-belarus-nato-a7961856.html>> (20.06.2018).

³⁸ Korzun, P. 2017. Hysteria Over Zapad-2017 Exercise: West's Setback in Information War. – *Strategic Culture*. <<https://www.strategic-culture.org/news/2017/09/25/hysteria-over-zapad-2017-exercise-west-setback-information-war.html>> (20.06.2018).

6. Järeldused

See on juba saanud aksioomiks, et (psühholoogilised) infooperatsioonid on Venemaa Lääne-vastase infosõja alus. Kui proovida teha kokkuvõtte sellest, mis eesmärgid seati õppuse Zapad 2017 informatsioonilise komponendiga seoses, kas need saavutati ja milliste vahenditega seda tehti, siis tuleb tõdeda, et õppusel olid kahesugused eesmärgid:

- 1) välised: luua pilt võimsast ja võitmatust liidu (Venemaa ja Valgevene) armeest; külvata paanikat ja hirmu; lüüa paigast ära analüütikute sihik tunnete mõjutamise kaudu; näidata Valgevene sõltuvust Venemaast;
- 2) sisemised: kasvatada Vladimir Putini reitingut enne 2018. aasta presidendivalimisi; mõjutada Vene kodanikke; viia nendeni sõnum, et „meid kardetakse ja meiega arvestatakse“.

Eesmärkide saavutamise peamiste vahenditena kasutati libauudiseid, mille abil õhutati hirmu atmosfääri, sotsiaalmeedia tekste (sh Twitterit), Kremliga otse või kaude seostatavate poliitikute avalikke sõnavõtte ning analüütilisi artikleid erinevates väljaannetes.

Näib, et saavutati kõik eesmärgid. Eriti tõhusalt näidati Valgevene ja selle jõustruktuuride sõltuvust ja abitust tankide valehäire puhul.

Tõde on seegi, et Venemaa saavutas oma propaganda põhieesmärgi ammu enne õppuse algust: infoga manipuleerides, seda moonutades ja selle kohta valetades õnnestus Vene propagandamasinal külvata kahtlusesemneid ning levitada paanikat. Erinevalt eelnevatest õppustest, mille puhul oli Venemaa teadlikult rõhutanud oma sõjalist ründevõimet, kasutati Zapad 2017 puhul omapärast retoorikasegu, mis oli seotud hirmutamise ja kaitsega ning mis teenis nii sise- kui ka väliseesmäärke.³⁹

Kirjandus

Bershidsky, L. 2017. The Zapad Military Exercise Reveals Putin's Fear. – Bloomberg, 15.09.2017.

<<https://www.bloomberg.com/view/articles/2017-09-15/the-zapad-military-exercise-reveals-putin-s-fear>> (20.06.2018).

³⁹ Vt ka **Suhhankin, Sergei** 2017. Zapad-2017; mida õppus õieti näitas? – Diplomaatia, nr 170. <<https://diplomaatia.ee/zapad-2017-mida-oppus-oieti-naitas/>> (20.06.2018).

- Brister, P.; Natter, W.; Tornes, R.** 2011. *Hybrid Warfare and Transnational Threats: Perspectives from an Era of Persistent Conflict*. NY: Council for Emerging National Security Threats.
- Dejevsky, M.** 2017. *Russia Was the Target of Nato's Own Fake News*. – The Independent, 22.09.2017.
<<https://www.independent.co.uk/voices/russia-zapad-2017-putin-west-fake-news-us-world-war-three-ukraine-belarus-nato-a7961856.html>> (20.06.2018).
- Fleming, B.** 2011. *The Hybrid Threat Concept: Contemporary War, Military Planning and the Advent of Unrestricted Operational Art*. Fort Leavenworth, KA: U.S. Army Command and General Staff College.
- Grzegorzczak, Ł.** 2017. *Gen. Polko z niepokojem o manewrach Zapad' 17. „Scenariusze są agresywne. Zakładają wkroczenie do państw NATO”*. – Wprost, 11.09.2017.
<<https://www.wprost.pl/tylko-u-nas/10075032/gen-polko-z-niepokojem-o-manewrach-zapad17-scenariusze-sa-agresywne-zakladaja-wkroczenie-do-panstw-nato.html>> (20.06.2018).
- Hoffman, F.** 2009a. *Hybrid Warfare and Challenges*. – *Joint Force Quarterly*, No. 52, pp. 34–39.
- Hoffman, F.** 2009b. *Hybrid vs. Compound War: The Janus Choice, Defining Today's Multifaceted Conflict*. – *Armed Forces Journal International*, Vol. 146, Issue 8, pp. 6–12.
- Korzun, P.** 2017. *Hysteria Over Zapad-2017 Exercise: West's Setback in Information War*. – *Strategic Culture*.
<<https://www.strategic-culture.org/news/2017/09/25/hysteria-over-zapad-2017-exercise-west-setback-information-war.html>> (20.06.2018).
- Mirzoeff, N.** 2016. *How Donald Trump Broke the Media*. – *The Huffington Post*, 07.03.2017.
<https://www.huffingtonpost.com/the-conversation-us/how-donald-trump-broke-the_b_9401410.html> (20.07.2018).
- Murray, Williamson; Mansoor, Peter R.** (eds.) 2012. *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*. Cambridge University Press.
- Ruddock, A.** 2017. *Exploring Media Research: Theories, Practice, and Purpose*. SAGE.
- Suhhankin, Sergei** 2017. *Zapad-2017; mida õppus õieti näitas?* – *Diplomaatia*, nr 170.
<<https://diplomaatia.ee/zapad-2017-mida-oppus-oieti-naitas/>> (20.06.2018).
- Wilk, A.** 2017. *The Zapad-2017 Exercises: The Information War (for Now)*. – *Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia*, 04.09.2017.
<<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2017-09-04/zapad-2017-exercises-information-war-now>> (20.06.2018).
- Арзумян, Р.** 2011. *Определение войны в 21 веке*. Москва: Центр стратегических оценок и прогнозов.
- Арзумян, Р.** 2015. *Стратегия иррегулярной войны: теория и практика применения*. Москва: Центр стратегических оценок и прогнозов.

- Волков, Д.; Гончаров, С.** 2017. Российский медиаландшафт: основные тенденции использования СМИ – 2017. – Левада-центр, 22.08.2017. <<https://www.levada.ru/2017/08/22/16440/>> (20.07.2018).
- Головченко, В.; Дорошко, М.** 2016. Гібридна війна Росії проти України: історико-політичне дослідження. Київ: Ніка-Центр.
- Гончаренко, Р.** 2011. Танго на «Фантомах»: немецкие истребители в небе Балтии. – Deutsche Welle, 15.04.2011. <<http://p.dw.com/p/10tj6>> (20.06.2018).
- Громаков, Д.** 2017. Учения «Запад-2017»: о чем кричит Запад, почему не слышит Минск и о чем молчит Кремль. – InformNapalm, 18.09.2017. <<https://informnapalm.org/40180-zapad2017/>> (20.06.2018).
- Ильяш, И.** 2017. Итоги «Запада-2017». Прошла ли Беларусь проверку? – LB.ua, 22.09.2017. <https://lb.ua/world/2017/09/22/377227_itogi_zapada2017_proshla_li.html> (20.06.2018).
- Ильяшов, О. А.; Мезенцева, Н. Б.** 2011. Роль і місце розвідки в інформаційному протиборстві. – Наука і оборона, 2011, № 3, с. 27–39.
- Кириллова, К.** 2017. Россия не оставит попыток давления на Беларусь – эксперт. – Крым.Реалии, 05.10.2017. <<https://ru.krymr.com/a/28775108.html>> (20.06.2018).
- Ланцов, С. А.** 2015. Гибридные войны как предмет теоретических дискуссий. – Политическая экспертиза: ПОЛИТЭКС, № 2, с. 209–211.
- Лукашенко заявил, что территория Беларуси не будет использоваться для агрессии против Украины** 2017. – Главред, 21.07.2017. <<http://glavred.info/politika/lukashenko-zayavil-chto-territoriya-belarusi-ne-budet-ispolzovatsya-dlya-agressii-protiv-ukrainy-447910.html>> (20.06.2018).
- Мельничук, Т.** 2017. Учения «Запад-2017»: пока война фейков. – Русская служба Би-би-си, 16.09.2017. <<https://www.bbc.com/russian/features-41290904>> (20.07.2018).
- Райда, Т.** 2017. Учения в Беларуси «Запад-2017»: почему Украина и страны Запада говорят о военной угрозе со стороны России. – Гордон, 14.08.2017. <<http://gordonua.com/publications/ucheniya-v-belarusi-zapad-2017-pochemu-ukraina-i-strany-zapada-govoryat-o-voennoy-ugroze-so-storony-rossii-202343.html>> (20.06.2018).
- Рушенко, І.** 2015. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога. Харків.
- РФ может использовать учения «Запад-2017» для прямой агрессии или диверсий** 2017. – Укринформ, 27.03.2017. <<https://www.ukrinform.ru/rubric-politics/2201009-rf-mozet-ispolzovat-ucenia-zapad2017-dla-pramoj-agressii-ili-diversij-parubij.html>> (20.06.2018).
- Стефанович, Д.** 2017. Так ли страшен «Запад-2017»? Обзор зарубежной аналитики. – Евразия Эксперт, 09.09.2017. <<http://eurasia.expert/tak-li-strashen-zapad-2017-obzor-zarubezhnoy-analitiki/>> (20.06.2018).

Учения Запад-2017: Российские войска в Белоруссии и страхи Запада 2017. – 112.ua, 14.09.2017.

<<https://112.ua/glavnye-novosti/ucheniya-zapad-2017-kakie-voyska-rossiya-styanet-v-belorussiyu-407642.html>> (20.06.2018).

Федык, И. 2017. Российско-белорусские военные учения «Запад-2017» как черная метка для Запада. – Донбасс информационный, 13.10.2017.

<<http://www.donbass-info.com/content/view/36978/36989/>> (20.06.2018).

Цыганков, П. (ред.) 2015. «Гибридные войны» в хаотизирующемся мире XXI века. Москва: Изд-во Московского университета.

Шрайбман, А. 2017. «Запад-2017». Кто выиграет от российско-белорусских учений. – Московский Центр Карнеги, 05.09.2017.

<<https://carnegie.ru/commentary/72993>> (20.06.2018).

Dr YEVHEN MAHDA

Ukraina Rahvusliku Tehnikaülikooli

(Igor Sikorski nimeline Kiievi Polütehniline Instituut) dotsent